

UN ÎNTEMEIETOR – ALEXANDRU I. ODOBESCU (1834–1895)

SERGIU IOSIPESCU

Descendent din proaspăta «noblețe» de arme a Regulamentului Organic, fiu al unui «reacționar» – generalul Ioan Odobescu – în mare măsură executor testamentar al pașoptismului muntean, literat, «etnolog», istoric și arheolog, academician și diplomat, iubitor rafinat al luxului și frumosului sub toate înfățișările sale, aristocratic și risipitor, reunind o perfectă probitate și exigență științifică hipersensibilității romantice ce-l va îndemna la gestul cel de pe urmă al supremei disperări, Alexandru Odobescu întrușipează alături de contemporanul său Hasdeu, veriga necesară între erudiția premodernă a lui Dimitrie Cantemir și Constantin Cantacuzino Stolnicul și universalismul lui Iorga și Mircea Eliade.

Pentru monumentele istorice ale României lui Cuza Vodă și a regelui Carol I, Odobescu joacă rolul lui Prosper Mérimée din Franța Monarhiei din iulie și a celui de-al doilea imperiu. Surprinzător, și stilul marelui prozator român este în consonanță cu acela al autorului *Colombeii* sau *Cronicii domniei lui Carol al IX-lea*.

Odobescu se formează în împrejurările atât de interesante ale modernizării societății românești sub influențele ades contradictorii ale romantismului și regimului regulamentar, amestec, acesta din urmă, de restaurație prusiană în interpretare rusească și avânt cumpănit al regelui-cetățean Louis-Philippe. Ascendența maternă – familia doctorilor Caracaș, originari din Sătești lângă Monastir se așezase statornic în Țara Românească din prima domnie a lui Alexandru Ipsilanti (1774–1782), care-l și adusese pe «doftorul Dumitrachi» Luca, zis Caracaș, al cărui fiu, vestitul doctor Constand'nachi, căsătorit cu fiica altui doctor, Silvestru Filittis, nepotul mitropolitului Dosoftei¹, va fi tatăl Catincăi Odobescu – i-a adus pasiunea literelor latine și eline dar și ceva din acea disciplină științifică reunită filantropiei adevăraților slujitori ai lui Hippocrat. Apoi ca fiu al unui înalt ofițer el vine de timpuriu în contact cu cei câțiva militari cu preocupări arheologice, lăsați de ocupația rusă și împământeniți, Vladimir de Blaremburg, Nicolae Mavros. Avea să se adauge școala de la Sf. Sava – Colegiul Național –, cu profesorii Petrache Poenaru și August Treboniu Laurian, coeditor cu Bălcescu al Magazinului Istoric pentru Dacia, colegiul Monty, tot la București, dar, mai cu seamă studiile la Paris (1850–1853) încheiate prin bacalaureatul în litere (13 decembrie 1853) și încă doi ani de profitabile drumuri europene. Studiile, deosebit de temeinice în limbile clasice, dublate de frecventarea bibliotecilor și muzeelor, a teatrelor și opereii, a saloanelor literare, i-au educat gustul pentru oricare dintre manifestările artei și i-au menit calea în lumea literelor savante. Menirea s-a confirmat pretimpuriu, încă din primăvara anului 1851 când Odobescu a ținut la Paris conferința *Viitorul artelor în România*², manifest al istoriei artelor și arheologiei în principatele române. Tot în vremea studiilor pariziene, între 3 și 11 august 1852 a vizitat Londra,

extaziindu-se în fața antichităților etrusce și grecești de la British Museum³. Nu a disprețuit nici «palatul de cleștar»⁴ – «Crystal Palace» triumf al constructorului John Paxton și al arhitecturii din oțel și sticlă la, recenta atunci, expoziție universală londoneză (1851) și, la cei abia optsprezece ani ai săi se încumeta să compare goticul englez cu acela meridional, stilul parcurilor franceze cu al celor britanice⁵. Clădirea parlamentului îi readuce în minte palatele venețiene, dar tunelul pietonal pe sub Tamisa îi părea o costisitoare inutilitate față de frumosul pod carosabil peste Dunăre la Pesta⁶.

Revenit în Țara Românească la 1885, Odobescu și-a început călătoriile «arheologice» prin principat, mai întâi în

* De bună seamă ceea ce a întreprins Odobescu pentru monumentele istorice îndreptățește aceste rânduri; ele sunt însă și o datorie a cuiva care a învățat după cărțile cu vechea semnătură aproape ștearsă, după *Byzantina* de la Veneția, astăzi la Biblioteca Academiei Române.

¹ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. II, București, 1935, p. 386–389, după Ionescu-Gion, *Portrete istorice*.

² Alexandru Odobescu, *Opere*, ed. Tudor Vianu, vol. II, București, 1955, p. 17 ș.u.

³ Idem, *Fragment din călătoria din Paris la Londra*, în CL, XLIX (1915), p. 1142: «imi bătea inima de bucurie când am intrat într-însul [British Museum – n.S.I.], mă gândeam cu desfătare cât mai curând să văd rămășițele Parthenonului».

⁴ *Ibidem*, în CL, LXVII (1934), p. 623.

⁵ *Ibidem*, p. 624.

⁶ *Ibidem*, p. 626.

Oltenia până la Turnu Severin (1857) și, în anul următor, în județele de deal ale Munteniei.

Călătoriile aveau să ia un nou curs prin străduința vechiului colecționar, maiorul Dimitrie Pappasoglu, de a asocia administrația principatelor recent unite la cercetarea, până atunci sporadică, și apărarea, îndeobște neglijată, a «bibliotecilor, a mormintelor domnești, a inscripțiilor și a prețioaselor obiecte, aflate pe la toate mănăstirile de stat»⁷ (1859). Prin decizia Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice – Alexandru G. Golescu (Albu) – din cabinetul condus de Ion Ghica, Cesar Bolliac, Alexandru Odobescu, maiorul Pappasoglu și Alexandru Pellimon au fost însărcinați cu cercetarea mănăstirilor din Țara Românească⁸.

Astfel s-a alcătuit o «comisie» sau un «comitet», «arheologic», în care membrii Comisiunii Monumentelor Istorice de mai târziu au văzut originile propriei lor organizări⁹.

Dintre toți «comisarii», singur Alexandru Odobescu avea și era în stare să-și ia și să-și îndeplinească în chip serios misiunea¹⁰.

Călătoriile sale din anii 1860–1862 aveau să-l poarte pe drumurile argeșene, vâlcene, ale Ilfovului și Vlăsiei, marile mănăstiri, a Argeșului, Tutana, Cotmeana, Berislăvești, Cozia, Mamul, Bistrița cu metohurile ei, Horezu, bucurându-se de deosebită sa atenție, fără a disprețui însă cele mai umile schituri, azvârlite pe fundul văilor sau în văgăunile munților, spre care s-a îndreptat călare sau cățărându-se pe jos, aplecându-se deopotrivă asupra hrisoavelor și odoarelor, a crucilor de drum și pisanilor, asupra pavajului roman, a valurilor și gorganelor, turnurilor și cetățuilor. A fost însoțit de soția sa, Sacha, și, după prescripțiile deciziei ministeriale, de un desenator, pictorul elvețian Henri Trenk, cu înrudiri între sașii sibiieni.

Alături de rapoartele sale oficiale adresate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, parte din ele publicate, altele rămase încă inedite în arhiva Odobescu de la Academia Română, de un însemnat folos pentru înțelegerea metodei și concepției sale de lucru este jurnalul călătoriei făcute la 1860, editat postum sub titlul *Însemnări despre monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea*¹¹. La mănăstirea lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș își petrecea o dimineață de iulie 1860 «în cercetarea vechii clădiri»: «după mai multe cercetări prin odăi și prin pod am dovedit încăperile cele vechi compuse de o boltă ce este acum o odaie cu tavan de lemn, de sala cea mare cu 3 stâlpi și 8 bolți, 4 de fiecare latură, unde e acum paraclisul și grânarul și de alte două băști alăturate cu bolți înalte unde e cuptorul și cuinea»¹². Tot la Argeș arăta că a «luat măsurile clădirii celei vechi», iar cu prilejul vizitei la Cotmeana, sub îndrumarea sa, pictorul Trenk desena câteva «amărute, adică: tocurile de piatră ale ferestrelor, iconostasul săpat în lemn din biserică, ușa cea veche, iar de lemn, ce se afla în pod»¹³. Ancheta se extindea asupra tuturor zidurilor «ca să cat – își nota în jurnal – pe unde mai erau vechi», revoltându-se, precum la Cotmeana de transformările monumentelor: «ce-mi pare rău e că zidurile vechi sunt mai pretutindeni ascunse sub spoituri și meremeturi făcute mai din nou fără nici un gust și nici un respect pentru antichitate»¹⁴. Hrisoavele, pisanile – lecturile sale sunt de obicei impecabile și ochiul său antrenat recompune slovele și figurile din părțile vătămate ale pietrei sau metalului –, pomelnicele, odoarele,

vestmintele și întregul inventar mobil sunt cercetate cu pricepere și înconjurat de kalofilia, ce, cu vremea, va conferi personalității lui Odobescu un farmec nespus. Din toate savantul desprinde istoria monumentelor, achizițiile sale fiind sigure și pentru școala critică de mai târziu și, poate de astăzi.

Cercetarea globală practică de Odobescu este singura în măsură să recompună trecutul în întregul său firesc, dar demersul pornea de la o premiză esențială, existența atunci la mănăstiri a inventarului mobil original, ulterior dispersat – parte prin însăși acțiunea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii de a strânge în Muzeul, viitor de antichități și la Biblioteca, de mai târziu a Academiei, acest tezaur – dacă nu pierdut. Mai se întemeia acest demers pe știința cuprinzătoare a lui Odobescu, pe admirabila sa memorie, comparatoare a realizărilor artistice ale atâtor orizonturi și epoci. Îngrijindu-se de publicarea notelor lui Odobescu despre *Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vâlcea*¹⁵ în primul an de apariție a «Buletinului Comisiunii Monumentelor Istorice», Alexandru Lapedatu socotea aceasta «un omagiu adus memoriei arheologului erudit, istoricului eminent, artistului distins și literatului neîntrecut, de la care ne-au rămas cele mai frumoase și mai prețioase pagini cu privire la studiul monumentelor naționale»¹⁶.

Într-una din scrierile sale clasice – *Câteva ore la Snagov*¹⁷ – remarcabil este efortul lui Odobescu de a crea limbajul românesc adecvat analizei monumentelor istorice și, în același timp, de a cerne printr-o atentă critică sursele cele mai diverse pentru restituirea istoriei vechii ctitorii Basarabesti, totul într-o admirabilă formă literară, mascând erudiția în anecdotă.

Valoarea cu totul excepțională a cercetărilor lui Odobescu a determinat guvernul lui Ion Ghica de la 1866 să ofere ca prețios dar de bun venit în noua sa patrie principelui Carol I, tocmai «*Albumul arheologic și pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeșului și Vâlcea*» realizat de Trenk, drept cea mai bună introducere în cunoașterea României, album pe care regele îl va oferi la rândul lui Muzeului de Artă de la Șosea în 1908, cu prilejul inaugurării acestuia¹⁸.

Dacă în anii următori, preocupările lui Odobescu s-au îndreptat spre studiul «antichităților» epocii migrațiilor – al mirificei Cloști cu Pui de Aur, o podoabă a Expoziției Universale de la Paris din 1867, al cărei înalt comisar pentru România fusese însuși Odobescu – și al istoriei arheologiei, proaspătul academician (1870) va avea tot atunci inițiativa lansării, prin Ministerul Instrucțiunii, a unui «*Chestionar sau izvod de întrebări la care se cere a se da răspunduri în privința vechilor așezăminte ce se află în deosebitele comune ale României*»¹⁹. Adresat inteligenței locale, preoți, învățători, revizori școlari, chestionarul sau izvodul odobescian nu era altceva decât demersul inițial spre inventarul monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice. Răspunsurile, prelucrate și verificate, trebuiau să fie sintetizate și în table sinoptice și în reprezentarea cartografică corespunzătoare. Pe temeiul răspunsurilor la chestionarele trimise, credincios în puterea exemplului, Odobescu a alcătuit primele monografii de monumente și situri istorice și arheologice din județele Dorohoi și Romanai²⁰.

Revendicat deopotrivă de arheologia științifică și istoria artelor din România drept întemeietor, prin metode și concepția sa, Alexandru Odobescu fundamentează în fapt o nouă disciplină de contact – monumentalistica.

⁷ C.D. Fortunescu, *Viața maiorului D. A. Pappasoglu*, în AO, 9 (1930), p. 97–98.

⁸ Vezi pentru întreaga chestiune a comisiei, cu acte justificative, Aurelian Sacerdoteanu, *Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum, optzeci de ani – Lucrările lui Al. Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu*, în «*Arhiva Românească*», VI (1941), p. 347–379 și VII (1942), p. 319–337.

⁹ Această era opinia în cadrul CMI, v. în această revistă, p. 70.

¹⁰ Vezi aprecierea lui Grigore G. Tocilescu, *Studii arheologice ale d-lui A. Odobescu asupra mănăstirilor zise închinare*, în «*Columna lui Traian*», IV (1873), p. 70.

¹¹ În *Opere*, vol. II, ed. Marta Anineanu și Virgil Cândea, București, 1967, p. 361–408.

¹² *Ibidem*, p. 371.

¹³ *Ibidem*, p. 365.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ În BCMI, I (1908), p. 101–106.

¹⁶ *Ibidem*, p. 15.

¹⁷ Alexandru I. Odobescu, *Opere*, vol. II, p. 191–236.

¹⁸ Al. Tzigara-Samurcaș, *Alexandru Odobescu*, în CL, XLIX (1915), p. 1101–1106; *Ineditele lui Odobescu*, în CL, LXVII (1934), p. 617–620.

¹⁹ Vezi Al. I. Odobescu, *Antichitățile județului Romanai*, București, 1878, p. V–VII.

²⁰ *Rămășițele antice din județul Dorohoi* (1872), în Al. I. Odobescu *Opere complete*, vol. III, București, 1908, p. 118–214.